

מיכאל לוין
זיכרונות חיים
בשנים 1912 - 1998

הוקלט בשנת: 1998

מספרי קלטות: 131 - 134

ראיון : אוה אד

מיכאל לוינ

ברונו לודויג נולד בברלין ב- 5.4.1912

ילדות

אבי היה רוקח, הוא גויס לצבא כקצין, במלחמת העולם הראשונה. אמי חזרה בתקופה זו לגור עם הוריה, כי אחותי אז רק נולדה. הם חיו בשלבה - פומרן (Schlawe in Pommern), שם חייתי בבית סבא וסבתא עד גיל 10.

אבא כאמור, היה רוקח, מבין בכימיה. בצבא מינו אותו על הגנה בפני גאזים. בזמן זה השתמשו הגרמנים בגאז נגד הצבא הרוסי. אבי סיפר לי על כך דברים אינמינים. תפקידו בין היתר היה לטהר את השטח אחרי התקפה. במהלך המלחמה אבא נישלח לטורקיה, שהייתה בת ברית של גרמניה, כדי להדריך בשימוש והגנה בפני גאזים. בחופשתו אבי נסע לפלסטינה, שם התחוללו קרבות בין הטורקים והבריטים, כך נוצר הקשר הראשון של אבי עם הארץ. אחרי המלחמה הורי התגרשו. עד גיל 10 גדלתי במשפחתה של אימי, בית הדין פסק שמגיל 10 עלי לחיות עם אבא. כך גדלנו אחותי ואני בנפרד. לאחותי אף פעם לא היו קשרים טובים עם אבא, אבל אני הייתי ביחסים טובים עם שניהם - עם אבא ואמא. אחותי הייתה מושפעת מהדעות השליליות של סבתא מצד אמא, הדעות היו אז כל כך קיצוניות ושיפוטיות, את הגירושין ראו כאסון. אז כבר הבנתי שחייבת להיות יותר הבנה בין אנשים - לא סבלתי את המרובעות הזאת.

עובר לחיות עם אבא

לאבי היה בית גדול בברלין, שם גרנו עם סבתא שלי (אמא של אבא) ועם אחותו של אבא וילדיה - אחרי שהיא התאלמנה.

אחרי זמן לא רב קם אבא ונסע לפלסטינה, ואני נשארתי עם סבתא.

בפלסטינה בשנת 1924

כשהייתי בן 12, בשנת 1924, חזר אבא לקחת אותי ושנינו התקדמנו לאט, לאט לעבר פלסטינה, דרך כל אירופה. אפשר להגיד שאבא היה מטבעו הרפתקן. (אני חושב שהבן שלי דומה לו מאוד).

בתל-אביב חייתי במשך שנה אחת. בברלין למדתי בבית ספר תיכון ריאלי ופתאום מצאתי את עצמי בב"ס למסחר בתל אביב. היה לי מאוד קשה ללמוד את השפה (אני לא מוכשר לשפות) ואז גם לא למדתי הרבה בביה"ס, במקום זה הלכתי לים. איך הסתדרתי עם כל השנויים בחיים אז? ספרו לי שהייתי ילד מאוד ממושמע ושקט שהסתגל מהר בכל מקום. לא עשיתי שום בעיות והסתדרתי טוב עם כולם. אולי גם עזר שנראיתי טוב, גם זה משפיע, זה עזר לי מאוד בחיים.

את הנסיעה לארץ עשינו בחופש הגדול. עברתי את אירופה עד איטליה ומשם נסעתי באנייה למצרים, ומשם ארצה כל זה היה מאוד מעניין אבל קבלתי הכל כמובן מאליו. הכי הרבה דאגתי לכלב שלי, אבל זה סיפור אחר.

התרשמויות מהארץ

הכל עניין אותי, לא אהבתי את הנוף, כי הכל היה צהוב, לא היה ירק. בתל-אביב היו אז כ- 30,000 תושבים, הבתים הגיעו עד פסי הרכבת ברחוב אלנבי, כל היתר היו חולות. עד היום אני מצטער שאבא לא קנה אז איזה מגרש, ממש בפרוטות. אבא עסק בהרבה מאוד דברים: היה רוקח, חקלאי בבנימינה, עסק בבניה, אך בכל אלה הפסיד את כספו.

בתל-אביב גרנו בפנסיון מושקוביץ ברחוב אלנבי. בביה"ס בו למדתי למד גם עקיבא לוינסקי. בכיתה היינו 4 עולים, הם לא דרשו מאתנו הישגים לימודיים, העיקר שנלמד עברית. כשנמאס לנו הלכנו לים. פעם אפילו הצלתי מישהו מטביעה. הייתי שחיין טוב, בדרך כלל בדברים מעשיים הייתי טוב, בלימודים לא כל כך.

עם אבא טיילתי בכל הארץ, חלק במונית ערבית, חלק ברגל, היינו בעכו, טבריה, הלכנו לאורך הכנרת עד דגניה, היה לי חבר במקווה - ישראל שהזמין אותי לבקר

אצלו, דרכו התקרבותי לחקלאות. כך התקרבותי לארץ, דרך הטיולים האלה. הארץ הייתה מלאת חמורים וגמלים, אכלנו במסעדות ערביות. אבי היה חולה במלריה עוד מתקופת המלחמה בטורקיה, המחלה התחדשה וגם אני חליתי בפארה טיפוס. באותו זמן נודע לנו שממשלת גרמניה חידשה לאבי את הפנסיה כנכה מלחמה. לאחר שהוא הפסיד את כל כספו, הוא החליט שעם הכסף שנותר אנו חוזרים לאירופה, גם את זה קבלתי פשוט כעובדה, לא היו לי בעיות, תמיד שמרתי על הומור.

בחזרה לאירופה

הדרך בחזרה לברלין התארכה. אבא קנה באוסטריה תחנת קמה חקלאית, קטנה. שם למדתי חקלאות באופן מעשי. בגיל 15-18 עבדתי בחווה, למדתי מהפועלים וגם מספרים על חקלאות שקניתי, כך ניהלתי את המשק. זה נפסק אחרי שהמשפחה שלא ידעה עד אז מה מעשינו גילתה אותנו, הם השפיעו על אבא שלי שאין עתיד בחקלאות עבורי, אין הרי חקלאים יהודים. אבא נכנע ועברנו לוינה, שם עבדתי שנתיים כמתלמד בחנות "דליקטסן" ולמדתי בבי"ס למסחר, כדי שיהיה לי מקצוע לחיים.

אבא בינתיים עסק באלף עסקים, בין היתר בנה סירות מתקפלות (faltboote). אחרי שסיימתי את הלימודים שלי כ- מתלמד (lehrling), השלטונות האוסטרים סירבו לתת לי רשיון עבודה, כי הייתי אזרח גרמני ובאוסטריה היו הרבה מובטלים.

131 / ב

בחזרה לפומרן-שלבה

חזרתי לגרמניה לאמא שלי לפומרן (Pommern). שם הלכתי עוד שנה לבי"ס מסחרי, אחרי זה התקבלתי במשרד ממשלתי כ"מתנדב", הכוונה הייתה שאתקבל אחרי תקופת מה כפקיד ממשלתי. מעניין שכולם ידעו שאני יהודי, הבוס שלי היה פעיל בארגון לאומי ואפילו הזמין אותי להצטרף. טפלתי בהרבה חקלאים שקבלו הלוואה ממשלתית בתנאים נוחים - osthilfe - וכן טיפלתי ברשיונות לדייג וצייד וכו'. התקבלתי לעבודה וקבלתי כרטיס עבודה מס' 1 (Angestelltenkarte) על זה אני מקבל היום רנטה מהגרמנים, כי בשנת 1933 פוטרתי מהעבודה כי אסור היה להעסיק יהודים.

בהכשרה

בגיל 20 הלכתי להכשרה בנוינדורף (Neuendorf). שם הייתי כשנה וחצי. לא הייתי בתנועה ציונית, רק לקראת העלייה. כשחזרתי מהארץ לא רציתי לחזור לנוף המדברי הזה, הייתי כל כך קשור לנוף ולצמחיה של אירופה, לדעתי רוב העולים מגרמניה הרגישו כמוני. רק המצב הפוליטי הביא אותם ואותי לעליה. בנוינדורף היו כ-100 חברים, גם כאלה שבאו למעיין כמו יוסף ליטביץ, שהיה אז בן 14, ואחרים. החווה הייתה בבעלות של אירגון יהודי, גידלנו את כל הגידולים של האיזור. את החווה ניהל איש בשם מוק - הוא היה מורה לחקלאות, בעל ניסיון רב. הצעירים היו לפחות שנה בחווה זה היה Umschulung - לא לשם קבלת ציונים. היו שם עד גילאי 35 כולל זוגות נשואים. היחס של איכרי הסביבה היה טוב אלינו, זה היה בשנת 1933.

אני עברתי לחווה יהודית אחרת ושם גידלתי עופות ומטעים כפועל חקלאי בשכר. שם היה לי מפגש לא נעים עם אנשי ס.א., למחרת החלטתי שאני עוזב את גרמניה. פניתי אל "פלסטינה-אמט" - משרד העלייה בבקשה לעלות, ישב שם יצחק בו-אהרון שהיה שליח מהארץ, הובטח לי מקום באניית משא של בקר, כולל מקום עבודה ביפו. הייתי אמור לצאת כשבוע לאחר מכן, פתאום קרא לי בן-אהרון, הוא לא הסכים שאני אעלה כפועל לעיר כי הייתי רשום לקבוץ המאוחד. הם היו זקוקים לי מאוד בהכשרה ביוגוסלביה ושכנעו אותי לנהל אותה.

מנהל הכשרה ביוגוסלביה

בפוסטה גולוביץ' (PUSTA GOLOVITZ) הייתה לנו חוות הכשרה שהעמיד לרשותנו איש יהודי עשיר שזה היה רכושו. אני החלפתי חבר מרומניה שעלה ארצה. אחרי חפיפה של כחצי שנה התחיל לנהל את החווה פועל הונגרי מנוסה, שהיה לעזר רב. (בודאי יש עוד טופס של סידור עבודה, שיבוץ חברים משם). עבדו שם כ-100 צעירים. החווה הייתה בנויה כמו שהיה נהוג אז בית מרכזי - שם גרנו כמו בקיבוץ, 8 אנשים בחדר, מיטות על קומות, בחצר היו בתים קטנים של משפחות הפועלים היוגוסלבים. למדתי הרבה מהפועלים הפשוטים האלה ועוד יותר מה"גזדר"-gazder (מנהל משק) ההונגרי.

מגרמניה ליוגוסלביה יצאתי עם 10 D.M בכיס, בכל פעם שעברתי גבול נוסף שמחתי. זה היה בערב חג המולד בשנת 1935 אחרי 30 שעות נסיעה. בתחנת הרכבת הראו לי את הכוון, היה ליל ירח והרבה שלג הלכתי ברגל כשעה וחצי והגעתי אחרי חצות. סידרו אותי בינתיים לישון במיטה של משפחה שנסעה, אחר כך העבירו אותי לחדר אחר, שם כולם סבלו מפשפשים, חוץ ממני, (אולי אני חסין בפני עקיצות, גם בארץ לא קבלתי קדחת אפילו כשעבדתי בלילה על הטרקטור). לא הסתכנתי לקבל מלריה כמו הרבה מחברינו שהסתובבו עם בחורות בלילה ונעקצו ע"י האנופילס. אני חזרתי עוד פעם מיוגוסלביה לגרמניה להביא קבוצה של 10 צעירים. הגרמנים בשנת 1936 איפשרו יציאת יהודים, אפילו תמכו בה. בחווה היה לנו גן ירק גדול, שדה תירס, כרתנו עצים, הייתה לנו מנסרה גדולה וספקנו עצים למפעלים ולנגריות. היה לנו עדר חזירים גדול, שהיה כל השנה ביערות במרעה. פועל מקומי הכיר כל חזיר בשמו ואת ההיסטוריה שלו. אנחנו עבדנו כולנו בחקלאות פרט לכמה שעסקו באדמיניסטרציה. קיבלנו תמיכה כספית מבחוץ, כי היינו חייבים לשלם גם שכר עבודה למשפחות הפועלים, הם קבלו מעט כסף, אבל חילקו להם כל חודש פרודוקטים (defotat). הנשים שלהן ניסו בכל מיני שיטות להשיג יותר אך אני ידעתי להיזהר מהן. הייתי גם אחראי על מחסן גדול של משקה חריף, שעשינו בעצמנו משזיפי - ראקי. עבור המשקה החריף שמכרנו לא שילמנו מיסים, ידענו להסתיר זאת בפני המוסדות. זה היה משקה אלכוהולי חזק מאוד, והוא עזר לנו עם הז'נדרמים ועם המוסדות. היו הרבה מריבות בין הסרבים לקרואטים, היו גם כפרים של הונגרים וגרמנים, אך הם חיו בשלום זה עם זה. היו שם גם צוענים שהיו ביניהם גם עשירים אך רבים מהם יהיו עניים מאוד ואפילו נעלים בשלג לא היו להם, הם באו בימי א' וניגנו יום שלם נגינה נפלאה.

אחרי כשנה הציעו לי לעלות בתנאי שאני אתחתן בנושאים פיקטיבים (scheinehe) כך יוכלו להעלות מישהו נוסף בסרטיפיקט שלי, וכשנגיע ארצה מיד נתגרש. אני לא הסכמתי כי פחדתי שלא אוכל להיפטר מהבחורה בקלות, העדפתי להישאר עוד כחצי שנה ולעלות רווק חופשי.

נסענו לזגרב (ZAGREB) שם קבלנו את הניירות ובטריאסט עלינו על האונייה "ירושלים". הנסיעה עברה בלי אירועים מיוחדים, בתנאים טובים מאוד, היו לנו סרטיפיקטים שתרם לורד סמואל לעולים וכל אחד מאתנו קבל 100 פאונד. כל השנים חשבתי שלעולם אני לא אחזור ארצה, אבל כשהבנתי שעלי לצאת עד כמה שיותר מהר מגרמניה, בחרתי לעלות ארצה, מסיבות כלכליות וגם כי זו הייתה האפשרות הממשית היחידה. כשהגעתי לחיפה הייתי יום אחד בבית העולים ומיד ברחתי לגניגר.

גניגר

כשהגעתי לגניגר חשבתי שאני בגן עדן, הכל מסביב היה ירוק, חקלאות פורחת. הייתי מאושר והם היו מאושרים איתי. אני הרי ידעתי לעבוד והיה לי ניסיון בחקלאות. הגעתי לגניגר יחד עם 4 חברים מההכשרה ביוגוסלביה, שהיו להם קשרים בגניגר. לראות את הארץ אחרי 11 שנים היה מעניין, מה שהפתיע אותי היה העמק הירוק החקלאות המפותחת, ממש לא ציפיתי למצוא דבר כזה, אבל החברים שלי היו מאוכזבים, הם ציפו למשהו אחר, אני להבדיל ידעתי להעריך מה שנעשה שם, לכן הייתי מאושר. אנחנו היינו קבוצה קטנה של "יקים" ואני ידעתי רק מעט עברית, בשביל ההתחלה זה הספיק.

למחרת הלכתי לעבוד ברפת וחלבתי יותר פרות מהחברים הרפתנים, ואחר כך יצאתי עם העדר למרעה, הרגשתי כמו במערב הפרוע בראשיתו.

גניגר התחילה כדגניה ג', כך הכרתי אותם בעבר. הקבוצה שבאה איתי התפזרה בכל הארץ, הם לא אהבו את השותפות והלכו לעבוד בכל מיני מקצועות. עבורי זה היה אחרת, לא האידיאולוגיה הייתה חשובה לי, אלא החקלאות, האדמה.

בגניגר היה מדריך נוער גדעון פיליפס, הוא הזמין אותי למעין, שם רוב החברים יוצאי גרמניה. חברי גניגר היו יוצאי גורדוניה בעיות השפה היו קשות, לא יכולתי למעשה לנהל שיחה איתם מעבר לדברים הבסיסיים. הם לא כל כך רצו לתת לי ללכת, אבל

הבינו שאני ארגיש טוב יותר במעין, חוץ מזה הסברתי שגם אני רוצה לבנות יישוב מההתחלה. מצחיק היה שכל עוד שהייתי בגניגר דברתי עברית מגומגמת, כשהגעתי למעין פתאום העברית שלי הייתה טובה יותר.

יחסים עם ערבים מהסביבה

הקשר לאדמה הוא הקשר האמיתי לארץ, בזה אני מבין את הערבים שהם כל כך דבקים לאדמות שלהם. היחס אל שכנינו הערבים היום לא יותר טוב מאשר היה אז, אולי להיפך, אז השתדלנו לדבר איתם בשפתם, היינו מבקרים אצלם, בטנטורה והם היו נכנסים אלינו. היו לי כבר אז דעות שונות בנושא זה בניגוד לרוב החברים, אז כבר חשבתי כמו "שלום עכשיו" היום. לפעמים הבנות שלהם עבדו אצלנו בגן ירק, קצת סחרנו איתם, מכרנו כל מיני חפצים ישנים, אני אפילו זוכר שחבר אחד מכר מעיל של חבר אחר, כי הוא רצה לקנות לו מתנת יום הולדת. הרי לא היה לנו גרוש על הנשמה.

במעין - "נזלה" - 1938

למעין הגעתי זמן קצר אחרי שחברי מעין הראשונים עלו על הקרקע. אחרי העבודה עלייתי על הגבעה, הסתכלתי מלמעלה על הנוף והחלטתי - כאן אני רוצה להישאר - כאן לחיות. מגיל עשר החלפתי הרבה מקומות, חייתי בקושי שנתיים באותו מקום, אבל כאן התאהבתי בהר ובים ואפילו בביצות "כברה", זאת הייתה אהבה ממבט ראשון, שנמשכת כבר 60 שנה. א / 132

אני זוכר שגרתני באוהל מחוץ לחומה, כי כבר אז לא היה מקום בפנים. בפנים החומה הייתה מוגנת בשקי חול, כמו עמדה, ובצד השני עשינו גינה. אנחנו שמרנו בלילות בעיקר נגד גניבות. הכפרים השכנים אף פעם לא התקיפו אותנו, גם לא במלחמת השחרור. לכפר זרקה היה מעמד נחות, הם היו "חורגים" מסודן והיו מנודים ע"י יתר הערבים. הם עבדו עבורם כמעט בחינם, גם אני נעזרתי בילדים שלהם בני 14-15, למשל בשרפת קוצים בשדות, הם עבדו יום שלם עבור קופסת גפרורים, אותה מכרו בכפר. הם היו מאושרים עם האוכל שנתנו להם. הנשים הלכו חצי שעה כדי להביא מים. האם העסקתם הייתה באישור האסיפה, אינני חושב, אבל הייתי צריך לגמור את העבודה וזהו, לכן זה לא היה רשמי.

בזמן המלחמה התפנו התושבים הערבים אנשי טנטורה, למשטרת זיכרון, ואנחנו ממעין הבאנו להם אוכל. לאנשי זיכרון יעקב היו קשרים עם ערביי פרדיס, הם עבדו

אצלם שנים, אפילו למדו לדבר יידיש. לפני כמה שנים ראיתי ערבי זקן בשטח הכפר טנטורה לשעבר, שחפר באדמה כדי להראות לנכדיו את יסודות הבית שלו בעבר. אני זוכר איך יצאתי עם מרדכי ווינר, מדריך שלנו מדגניה א', לזרוע את השדה הראשון, זרענו ביד כמובן. בשנים הראשונות קיבלנו עוד שטחים "בכברה", שם גידלנו גידולי בעל, בלי השקיה, תבואות. שלחו אותי לשנה להכשרה לדגניה ללמוד גידולי מספוא, אבל הייתי חייב לחזור, כי לא היה מרכז לפלחה. יעל הייתה כבר בארץ, אבל רק ב-1941 התחתנו. אני הייתי כבר אז חילוני, לא רציתי להתחתן עם רב, עבורי להיכנס לחדר משפחה הייתה התחייבות יותר חזקה מאשר כל נייר רישמי מהרב. ביום החתונה יעל מספרת, חיכינו למיכאל עד שיחזור מהעבודה, הכנתי לו זוג מכנסי חאקי והלכנו לחופה ביחד עם עוד זוג חברים. בערב הייתה מסיבה גדולה ולקראת השעה 4 בבוקר מיכאל יצא לעבוד בשדות עם זאב ברגר וראובן דירקטור. עלייתה של יעל לארץ ב-1938

יעל הגיעה ארצה דרך ויצי"ו, היא גרה ב"חבורת הפועלות" בפתח-תקוה. כולנו כבר עברנו את גיל 18, לכן לא יכולנו לעלות עם עליית הנוער. שם קבלתי את השם יעל - שמי היה - שרי - שרלוטה, אחר כך העבירו אותנו למשק הפועלות בחדרה. אחותי הצעירה ממני בשנתיים, הגיעה עם עליית הנוער לגניגר, שם ראיתי את מיכאל ושאלתי מי הבחור היפה הזה, ענו לי שהוא מחוסר עבודה מתל אביב. מחדרה לא ידעתי לאן ללכת למעין הגעתי בעזרת בחור שהיה מדריך שלי בארפורט (Erfurt). גרתי באוהל עם קרלה, היינו בין הראשונים שעלו להר. עבדתי בגן ירק, הבאתי את השתילים הראשונים של הדשא מתל אביב, שם אספתי אותם לשקים, העליתי אותם על האוטובוס ושתלנו אותם במעין. כשנכנסנו לחדר משפחה, מיכאל ואני, גרנו מול המזכירות, הדלת הייתה שק, על הרצפה שמנו קצת חצץ, שתי מיטות וארגז תפוזים ששימש כארון, היו כל הרהיטים ונר האיר לנו במקום מנורה. במשך הזמן סדרו לנו דלת וחלונות, כל זה לא עזר לנו כנגד הגשמים שנכנסו בחורף. מיכאל ניסה כל מיני שיפורים, כמו לשים ברזנט מלמעלה על הגג, אבל הסיד נפל עלינו כשהייתה רוח בחוץ. בינתיים בנו בית עבור זוגות, כשגמרו לבנות החליטו שלשם יכנסו התינוקות. אנחנו נדדנו בין כל מיני חדרים בלי שירותים, כמובן לא פעם החדר הוצף בגשם. גם בזמן שהיו לנו כבר ילדים. אני זוכרת את בתי נורית עומדת באמצע החדר ומשחקת במים. ב' / 123- 15

לבן שלי גד, הייתה תקופה שהוא היה בורח בלילה ערום הביתה, אז במשך כמה שנים הוא ישן בבית. בסוף עברנו ל"שיכון ותיקים" ליד חדר אוכל. במלחמת ששת הימים בנו את הבית שאנו גרים בו עד היום, עברנו אליו בפסח 1968, בבית הזה לא הרחיבו את הדירות ולכן כל השנים היה לנו קשה לארח את הילדים והנכדים, בכל פעם היינו חייבים לדאוג לחדר אורחים מתאים ולציוד מתאים ללינה, וכמובן לעשות סדר יסודי וניקיון באותן דירות, עכשיו יש לנו דירה נוספת מעלינו זה פתר לנו את הבעיה. אני עבדתי כל השנים בחקלאות: בגן הירק, עבדתי עם סוס, או חמור, אחר כך במשך 25 שנים עבדתי בלול ובמדגרה עם חנהלה ומתי, אהבתי את העבודה הזאת, מאוד דאגתי איפה אעבוד כשלא אהיה מסוגלת יותר לעבוד בעבודה חקלאית, כשהציעו לי לעבוד ב"סלסלית" איש לא האמין שאוכל לעבוד בישיבה, גם אני לא, אבל טוב לי שם ואני מקווה שכך ימשך גם בעתיד.

(כתוב בגרמנית)

מכתבו של גדעון פיליפס מה- 1.9.1938

למיכאל שלום, בקיצור - אתמול אישרה האסיפה את בואך אלינו, למעין. אתה יכול לעבור אלינו מיידית - ד"ש גדעון.

מיכאל שומר את המכתב בן ה-60 שנה ביחד עם תעודות אחרות. ברשותו גם תעודה משנת 1772 ממלך פרידריך מפרוסיה המאשרת את זכויות השימוש במים לתחנת הקמח של סבא שלו. יש גם תמונה גדולה של התחנה עם הטורבינה, ששוכנת על נהר ורואים את העגלות של האיכרים המעמיסים שקי קמח.

ב/ 132 - 16

תחילתה של החקלאות במעין

עיבדנו חלק מהאדמות באופן אקסטנסיבי, קבלנו אותן בחכירה לשנה מפיק"א. למרות שהיו להם מספיק אדמות בסביבה, הם הקצו רק מעט למעין. בעצם אנחנו היינו אמורים להתפרנס מעבודות חוץ והחקלאות כמשק עזר. נתנו לנו את הפרדס ואת יער האקליפטוסים וקצת אדמות. את האדמות שחכרנו קיבלו מאוחר יותר מעגן מיכאל.

לפני שהיה לנו קומביין ראשון, עבדנו עם כלי פרימיטיבי, מערמת, אחרי שקנינו קומביין ראשון, עבדתי עליו בכל הסביבה כעבודת חוץ, אחרי שגמרנו את השדות

שלנו כמובן. זה הכניס לנו כסף טוב. אנחנו גידלנו חיטה, תירס ומספוא וגן ירק, הכל לצורכי המשק שלנו.

ב/ 17 132

עם קום המדינה קבלנו שטחים נוספים. בהמשך מסרתי את הענף לדוד גרד, ואני הייתי אחראי על תחזוקת הכלים החקלאיים. גם כאן היה לי ידע קודם מחו"ל, שם כבר עברתי השתלמויות בנושא בגרמניה. את הקורסים אשרו בזכות אבי שהיה קצין גרמני במלחמת העולם הראשונה.

כאן טפלתני בכל הציוד מחרמש ועד קומביין. הפסקתי לעבוד כאשר הגיעו כלים עם פיקוד אוטומטי.

מקומות עבודה נוספים ועיסוקים נוספים

שנים עבדתי בתיקון מכשירים, בבית, גם עבור הענפים וגם כשרות לחברים. תיקנתי כל דבר, המקצוע שלי היה אגרו-מכניקה, למדתי הרבה מקולה במסגרייה, שנתנה שירות למשק ולחברים.

התעסקתי למשל גם עם מכבי האש. בהתחלה כשעוד לא היו מזרונים לקחתי בדים מתאימים מילאתי קש וחציר - מאוחר יותר עשב ים ותפרתי אותם עבור חברים, כתחביב, עסקתי גם בכוורת דבורים. מאוחר יותר התחלתי לצלם ולפתח - בצורה כמעט מקצועית, מה שלמדתי בעצמי מספרים. לבד הרכבתי את התמיסות, צילמתי תמונות דרכון, הגדלות - ישבתי לילות שלמים. התחלתי לפתח במקלחת רק מאוחר יותר במעבדה. העבודה בשחור - לבן, זאת הייתה אומנות אבל גם אמנות. היום שוב יש צלמים גדולים שחוזרים לעבוד בשחור-לבן לא "ביזנס", כמובן שעשיתי הכל אחרי שעות העבודה. את הנייר והמכונה הראשונה קניתי מכספי - את החומרים וציוד נוסף, בהמשך, קנה הקבוץ, כך עבדנו אז, לא עשינו חשבון, עשינו תמונות. יש כל מיני ספורים: כשהייתי באמצע פיתוח, אחד הילדים היה צריך דחוף לשירותים. אני עשיתי את ההגדלות של צילומי הבנים שנפלו, של מסיבות ואירועים רבים. אני חושב שצלם רואה יותר מהעולם - הוא לומד להסתכל ולראות את הכל אחרת.

א/ 133

הרהורים - התייחסות לארץ - לקבוץ

אני תמיד הייתי קצת outsider ואינדיבידואליסט. אז מה אני עושה כל השנים בקבוץ? כפי שאמרתי, קודם כל דרך המקצוע שלי, החקלאות, בקבוצים החקלאות

הייתה הרבה יותר מפותחת והיו הישגים גדולים. שנית, דרך הקשר לטבע, אני יכולתי ללכת שעות לטייל לבד או עם יעל. הרבה פעמים נסעתי עם טרקטור לים,

11

שחיתי עד אי היונים ובחזרה לנחשולים, כמובן עם סנפירים. את ההרפתקנות והמשיכה לים ירשתי מאבא שלי - אני איש טבע אמיתי. אני חושב שאני יותר קשור לנוף ולטבע כאן מאשר לאנשים. זה קשר חזק עבורי - למקום. עם שקשור לאדמתו, נשאר במקומו הוא לא נודד. זה נושא בעייתי עבורי, הרי אנו כאן בארץ לא היחידים, היה כאן מישהו לפנינו, זאת בעיה עם הערבים, שגם להם יש כאן אדמות חכויות. איך ניתן למצוא כאן את הצדק? לגרש אותם והם יחיו עשרות שנים במחנות? מה לעשות? חייבים להשתדל לעשות שלום ולחיות ביחד. איך לעשות את זה אני לא יודע - אני לא פוליטיקאי.

זה נכון שנוף ילדותי שונה, אבל גם אבא שלי כבר נמשך לים והאהבה הזאת עוברת לבני ולנכדי. פשוט התאהבתי במקום הזה. היום אני בא לחדר האוכל לא כדי לאכול, אלא בגלל המראה. יש חברים שיושבים עם הפנים פנימה ולא מודעים לנוף שמאחרי גבם.

איך הסתדרתי בשטח המצומצם ובצפיפות במחנה נזלה? אז הייתי צעיר וזה היה אתגר, עוד לא ידעתי עד כמה אני אינדיבידואליסט, זה בא מאוחר יותר. קרה לי עוד משהו במעין, היות והעברית שלי לא מאפשרת לי להתבטא באופן חופשי, לא דברתי באסיפות ולא יכולתי להשפיע. אני עם השכל הפשוט של איכר, ראיתי הרבה שגיאות שנעשות ולא יכולתי להשפיע. ההלוואות הרבות שלקחנו, סקופוס, הבניין הרב קומתי, כל זה לא היה במקום. למה לא קבלנו את הצעת מעגן-מיכאל - היינו יותר מידי גאים, לא רצינו ייצור פשוט ולאופטיקה לא היו לנו אנשי מקצוע - לא היה לנו ידע. אנחנו לא יכולים לעשות חובות בלי סוף, הרי כך זה לא עובד בעולם. כל העול ייפול על דור ההמשך, והצעירים בעלי היכולת עוזבים. אנחנו נכנסנו ל"בוץ", אפילו את הריבית איננו יכולים לשלם, השאלה, איך לצאת מזה? אנו זקוקים לאיזשהו נס. אני לא רוצה לראות הכל בצבע שחור, אבל היום הכלכלה קובעת, ואני מודאג. המדינה הולכת יותר ויותר ימינה, מי יודע איזה חוקים יהיו, איך יתייחסו אל הקבוצים. כבר היום אנחנו רואים את זה. אנשים מדברים על שינוי באידיאולוגיה - זה לא משנה, היום זה קורה בכל העולם, מסין עד ישראל. חשוב שהיישוב הזה ימשיך להתקיים.